

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

23e jaargang nr. 50 - 13 december 1970

administratie

postbus 114, Utrecht

tel. 030-24641

postgiro 58 t.n.v. De Humanistische Pers

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 8,50 per jaar

Overige landen f 12,50 per jaar

losse nummers f 0,50

verschijnt wekelijks

De kritische zin van het humanisme

Een poosje geleden heb ik de toneelbewerking gezien van het boek: „Kees de jongen” van Theo Thijssen. Van mijn jongste jaren af — zoals zo velen van U — heb ik keer op keer de boeken van Thijssen gelezen. Dat wereldje van de aandoenlijke Kees de jongen nu letterlijk zich te zien afspelen, was gewoon verrukkelijk.

Er zijn er die zeggen dat het uit de tijd is. Het boek speelt rondom de beginjaren van deze eeuw. En de gebeurtenissen betreffen de beoerde omstandigheden van de kleine middenstand, waarin een niet ongewone jongen opgroeit en feitelijk een maatschappelijk slachtoffertje wordt in een harde strijd om het bestaan. Men kan het vonnis over dit drama van een vergane tijd nog scherper formuleren: heel deze doffe, troosteloze ellende wordt ondergaan zonder één woord van verzet van de betrokkenen. Alléén de moeder van Kees geeft nu en dan blijk van wanhopig protest.

Toch is het onjuist — dacht ik — de diepere betekenis van dit boek te negeren met deze makkelijke kritiek. Zonder nog te reppen van de eenvoudige menselijkheid die Theo Thijssen aan het licht brengt — is het toch duidelijk wat Thijssen met deze historie veroorzaakt: activerend mededogen! Bij deze overweging wordt ik — eerlijk gezegd — voornamelijk gedreven door de gewaarwording van mijn eigen diepe ontroering bij dit verhaal. Werkelijk sterke vereenzelviging. Als je na afloop van het stuk die meest aangrijpende momenten memoereert — de dood van de vader, het verlaten van de school door Kees en het solliciteren naar een baantje, de naïeve scène aan het eind — dan maken die passages misschien zelfs wel een sentimentele indruk. Hoe dit zij, ik moet gewoon getuigen dat Theo Thijssen voor mij in

één rij staat met auteurs die mij *in het midden* raken, doordat zij mij met uiterst simpele midelen in bijna banale situaties aangrijpen en terugbrengen tot heel zeldzame belevingen. Dat zijn mannen — misschien hebt U óók die ervaring — van wie ik mij ook foto's voor ogen kan halen waarop zij allen in bijna precies dezelfde houding staan: ten voete uit, ietwat onbeholpen, verlegenheid stuurs verbergend, feitelijk heel sterk naar buiten waarnemend, uit zich zelf gekeerd en begaan met anderen. Dat zijn Herman Heijermans, Willem Elsschot, Nesicio, Theo Thijssen, Van Oudshoorn, Marnix Gijssen, Louis Couperus.

De formidabele kracht van deze schrijvers ligt in de eenvoud van hun verhaal dat bij wijze van spreken „onderhuidse” trillingen van waar-

Isaak Babel

Miniaturen

(Verspreide verhalen en dagboekbladen)

Deze bundel „Miniaturen” bevat drieëndertig onbekende verhalen van Babel, in de loop der jaren teruggevonden. Naast een uitvoerige inleiding, bibliografische notities en verklarende aantekeningen is in deze uitgave voorts afgedrukt de vertaling van het bijzonder belangwekkende, niet eerder gepubliceerde interview „Over de creatieve weg van de schrijver”.

173 blz., f 9,50

Bestellingen per giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers, Utrecht.

een radio-uitzending van zondag 13 december 1970

Strategie van de ervaring

R. D. Laing

vertaling van Leo Rijkens

In dit boek confronteert Laing de moderne mens met de maatschappij waarin hij woont, de eigenhandig gemaakte leefruimte waar „aanpassen” het eerste gebod is.

Uit de inleiding:

Wij worden geboren in een wereld waar de vervreemding ons wacht. In potentie zijn wij mensen, maar in vervreemde staat en die staat is niet zo maar een natuurlijke aangelegenheid. De vervreemding die vandaag de dag onze bestemming is, komt alleen tot stand door het schandelijk geweld dat menselijke wezens menselijke wezens aandoen.

125 blz.

f 9,25

Bestellingen per giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers.

achtig leven toont, waardoor de rechtsvraag: moet dit leven wel zo verlopen, onmiddellijk in ons opkomt. Zij spannen zich niet in hun wezenlijke observaties een *nadruk* te geven door de schildering van geweldige entourage. Hun genialiteit veroorlooft hun zelfs om zich te begeven in dat grensgebied waar de draak rondwaart. En we weten het allemaal: de belangwekkendste gebeurtenissen uit ons leven klinken als een *draak* als wij ze navertellen.

Maar nu is er iets eigenaardigs. De indruk die auteurs als Heijermans, Elsschot en ook Thijssen teweeg brengen — bij mij tenminste — heeft iets met *warmte* te maken. We zeggen ook wel: ik raakte buiten mezelf. Die bewogenheid is een naar buiten gekeerdheid, het is een toewijding aan iets anders dan de eigen sores, een identificatie, een losraken uit de eigen cirkel en het zich begeven naar de ander. Het is beslist een mate van essentiële objectivering, zoals men dat noemt.

Nu heeft merkwaardigerwijs objectivering, afstand nemen, het verlaten van het persoonlijke om zich in het andere te verdiepen, altijd het hatelijke merkteken gekregen van iets *koels* — en het is eigenlijk omgekeerd: subjectivisme, de beslotenheid in het eigen ik, is *kilte*!

De onlangs overleden cultuur filosoof Theodor Adorno heeft over die kou een bijzondere beschouwing geleverd. Hij zegt: de mensen — zeker die van deze tijd — zijn geneigd de techniek voor de zaak zelf te houden, als een doel op zich zelf te beschouwen. De *middelen* tot het leven verworden zo tot griezelige, levende we-

zens — en er wordt vergeten dat de techniek feitelijk een verlenging van de menselijke arm is. De technische hulpmiddelen verkrijgen magische kracht, gaan het menselijk leven beheersen.

En waardóór nu verliest de mens uit het oog, dat die hele adembenemende strijd om het verwerven der *middelen tot leven* de weg blokkeert om te leven?

Adorno zegt: het gaat hierbij om mensen die niet kunnen liefhebben. Dat bedoelt hij niet in sentimentele of moraliserende zin, maar hij doelt op mensen die verschaald zijn in hun erotische betrekkingen tot anderen. Al gaan ze wellicht sexueel als dollen tekeer, misschien juist wel daardoor — zij zijn inwendig koud, zij *voelen* zich bevroren en verstijfd in hun toeneiging tot medemensen en richten zich op de middelen. Het is een soort van *beleven* om niet te hoeven *leven*.

Adorno beweert: dáárdóór is *Auschwitz* mogelijk geweest. Niet alleen als verbrandingsindustrie is *Auschwitz* mogelijk geweest door de kilte der mensen, maar ook door de lieden, die niet direkt bij de affaire betrokken waren hoewel zij er van wisten, is *Auschwitz* *ijzig* verdragen!

De maatschappij berust blijkbaar niet op het sociale instinct der aantrekkingskracht onder mensen, maar zoals de cultuurfilosoof zegt: op het najagen door iedereen van de eigen belangen tegen de belangen van alle anderen in. De samenscholing, het bijeenkruipen is geen *positieve* trek van de mens tot heden, maar een baatzuchtige schrikreactie op de kou die soms niet te verdragen is.

De mens voelt zich weinig of onvoldoende geliefd, doordat het merendeel te weinig kan liefhebben. Niet in staat buiten zich zelf te treden en met de ander wezenlijk begaan te zijn is elke wreedheid mogelijk. Het zwijgen onder terreur is dan nog maar het zwakste symtroom. Op de bodem van vrijwel alle grote godsdiensten door alle eeuwen heen ligt dan ook de wanhopige impuls die onverdragelijke menselijke kou in een liefde vanuit de Hoge te delgen. Dat is de realistische kern van elk godsgeloof. Maar de poging faalt, doordat eigenlijk de liefde tot de soortgenoot aan de orde is, en elke beweging, die de maatschappelijke structuren per se onverlet laat die de kou veroorzaken, tot mislukken is gedoemd.

Eén van de vroegere medewerkers van Adorno, de ook in onze kringen nogal populaire Erich Fromm heeft een tiental jaren geleden de verschaalde erotiek uitgewerkt in een boek: *De Kunst van het Liefhebben*. Hij ging ook uit van de gedachte dat de maatschappij gevormd door mensen die maar bij uitzondering tot werkelijke liefde in staat zijn. En hij betoogt — ook op grond van talloze ervaringen van artsen, psychologen en psychiaters — dat velen snak-

PROBLEMEN DER FILOSOFIE

Russells gezag als filosoof is ook bij de beoefenaren van deze wetenschap in Nederland groot, getuige het prestige van zijn ook al vertaalde *A History of Western Philosophy* uit 1946. In *Problemen der filosofie*, een uiteenzetting van de hoofdthema's in de wijsbegeerte, ontwikkelt hij een positief en konstruktief engagement, in een stijl die het boek ook — en juist voor de niet-filosofische geschoolde goed leesbaar maakt. Het boek mondt uit in een beschouwing over de waarde van de filosofie en haar beoefening.

160 blz.

f 9,25

Boeken van Erich Fromm

De angst voor vrijheid

224 blz.

f 9,90

De zelfstandige mens

206 blz.

f 9,90

De gezonde samenleving

274 blz.

f 12,90

Liefhebben, een kunst, een kunde

176 blz.

f 9,90

Psychoanalyse en religie

156 blz.

f 9,90

*Bestellingen door overschrijving op giro 58 t.n.v.
De Humanistische Pers Utrecht.*

ken naar warmte en toewijding, en de oplossing overall zoeken behalve bij zichzelf en hun relatie tot de samenleving. Bemind worden, zegt Fromm, is een gevolg van beminnelek zijn, en aantrekkelijk wordt men pas als men beminnen kan. Het misverstand van veel seksuele hervorming is dan, dat men het in de techniek, in de acrobatiek gaat zoeken. Maar men kan de ander pas beminnen als men zichzelf bemint. Deze eigenliefde is dan niet de grove, egocentrische zelfzucht, maar de diepe aanvaarding van de eigen persoonlijkheid in wezenlijke kracht en zwakte. Aan dat evenwicht gaat de serieuze, maltentige uiteenzetting met zichzelf vooraf, een realistische taxatie van de eigen persoonlijkheid zonder uitwijkingen omtrent wat mogelijk en onmogelijk is, omtrent wat kan en moet. Dan is de genegenheid geen vluchtsprong op de ander uit afgrijzen van het gat in het eigen karakter.

Ik heb altijd de overtuiging gehad dat de neiging tot de objectiviteit, de bevrijding uit de ik-zucht en de toewijding aan wat behoort te

mededeling

De teksten van de radio lezingen van 6 en 13 december 1970 kwamen vrijwel gelijk gereed. Om die reden zenden wij u de beide nummers gelijk toe.

De redactie

geschieden, de meest wezenlijke eigenschap van het humanisme is. Er zijn natuurlijk allerlei andere eigenaardigheden van deze levensovertuiging, maar de wezenlijke eigenschap lijkt mij: *de intentie tot objectiviteit in denken en doen.*

Dat is ook het onderscheid met vrijwel alle andere levensovertuigingen, in het bijzonder die van godsdienstige aard. Fromm zet — in een ander boek dan het genoemde — alle levensovertuigingen van niet-dogmatische aard, ook het humanisme, op één formule en faalt naar mijn smaak. Hij is een heel ongelijkmatige denker sinds hij in Amerika zit. Hij definieert die levensovertuigingen, wat hun inhoud betreft als: een aangrijpingspunt voor het leven en een doelwit van verering. En dat is de koude kern van het subjectivisme zonder meer. Het humanisme zou dan een soort steunpunt zijn, een vluchthaven, waar warmte is en niet gebracht behoeft te worden. Waar men het vinden kan na lang rondzwalken.

Ik heb het nog eens anders horen vertellen. Iemand had in een kring van jonge mensen een uiteenzetting gehouden over het humanisme. Een jongeman stond na afloop op en verzuchtte: dan ben ik ook humanist. De verteller antwoordde: klets niet, ik heb er veertig jaar over gedaan om mijn humanisme te verwerven en dan weet ik nog dat het alleen maar mijn humanisme is!

Deze stelling reduceert het humanisme tot een strikt persoonlijke aangelegenheid — en al geef ik toe dat iemand niet van de ene dag op de andere de neiging tot objectiviteit begrijpt en hanteert — zo'n olifantsdracht dramatiseert de zaken geheel overbodig. Het humanisme is meer en ook minder dan een individueel bevredigende levenshouding. Het is een redelijk te verantwoorden standpunt. In de eerste jaren van het Verbond hebben Van Praag, Van der Wal en Hoetink het in alle varianten beklemdoond: indien het humanisme niet de sfeer van het persoonlijke heil, van het subjectivisme weet

de werkelijkheid

De werkelijkheid ligt naar haar zin buiten de tijd. Dit niet meer dan vorm zijn der werkelijkheid getuigt tegen hen, die de zin van persoonlijk en gemeenschapsleven naar toekomst of verleden verleggen: de lovers van de oude tijd, die menen dat het verleden een werkelijkheidsgehalte bezit van uitgelezen aard; de verwachters van de toekomst als van het stralende heilsrijk.

Zij zoeken in de tijd wat in de eeuwigheid ligt: de zin van de werkelijkheid. De geschiedenis in verleden en toekomst verwijst naar een eeuwigheid, die niet ligt in het tijdsverloop zelf, maar aan de binnenzijde. Alles Vergänglich is nur ein Gleichnis.

Dr. J. D. Bierens de Haan
Nederlands wijsgeer, 1866—1943

te overschrijden dan wordt de mens onvermijdelijk steeds méér opzichzelf als eenzaam dier teruggeworpen en dan heerst het biologisch vitale leven als laatste criterium van waarden. Het lijkt wel geweldig fraai: het humanisme voor te stellen als een allerindividueelste levensstijl — maar dat is een verwarring van zaken. Het humanisme is in de eerste plaats een samenspel van overwegingen die men delen kan, die rationeel te verantwoorden zijn. En dan is de voornaamste stelling die der objectiviteit in denken en doen.

Iemands levensstijl is interessant en men kan er verschrikkelijk blij mee zijn — maar de *geldigheid* van zijn oordelen beslist over de waarde van zijn overtuiging. Als men dit kernpunt van het humanisme veronachtzaamt is het zijn superieure onderscheidingsteken kwijt. *Het gaat ons niet in de eerste plaats om de mens* — hoe gek dit ook klinkt. De mensheid gaat de mens, zoals hij reilt en zeilt te boven — dat wil zeggen: de norm gaat het feit te boven. In deze zin, maar dan ook precies in deze zin, aanvaarden wij de stelling van Nietzsche: „de mens is iets dat moet worden overwonnen.”

Het is, naar het mij lijkt, een fatale vergissing het humanisme te presenteren als een levensovertuiging die vooral van persoonlijke betekenis is, evenwaardig aan allerlei mythische of godsdienstige modellen.

Laat er geen misverstand zijn: is ons niet on-

verschillig of iemand er een weldoordachte, uitgebalanceerde levenshouding op na houdt — maar primair is daarvoor het kiezen van standpunten, het richten op wat *behoort* te gebeuren: of dit nu *behagelijk* is of *niet*.

Nog sterker — en dat is eigenlijk het startpunt van een objectieve gezindheid: zelfs het leven van de individuele mens is niet het hoogste criterium. Wij staan een aantal waarden en waarheden voor — natuurlijk op ons moment, in onze situatie — voor de verwerkelijking waarvan zelfs levensgevaar geen beletsel mag wezen. „Want als de gerechtigheid ondergaat — zegt Kant — dan heeft het geen zin meer dat er mensen op aarde leven.”

Minder dramatisch kan het ook gezegd worden. Het humanisme streeft niet *primair* naar een rustig, gelukkig, behagelijk leven. *Dat* is de eerste zorg van allerlei soorten van geboefte. *Wezenlijk* voor het humanisme is: *rekenschap van wat in redelijkheid behoort te geschieden*, de voortdurende bereidheid het persoonlijke te toetsen op de geldigheid, de onophoudelijke inspanning om de *mensheid* in de *mens* te realiseren, door te werken aan de bevrijding uit de bekrompenheid van het subjectieve, het ego-centrische. Van dat gezichtspunt uit construeert men dan een model van waardig leven. Dat is wat wij het ideaal van de *beschikbaarheid* zouden willen noemen.

P. Spigt

PUBLICATIES VAN HET N.O.C.

No. 1 Het gesprek	f 2,50	No. 22 Opvoeding op het gebied der seksualiteit	f 2,50
No. 2 Arbeid en eigendom (uitverkocht)		No. 23 Geestelijke leiding van volwassenen	f 2,50
No. 3 Idealen van opvoeding	f 2,50	No. 24 Huidige mensbeschouwing	f 2,50
No. 4 Staat en cultuur	f 2,50	No. 25 Ontwikkelingsgebieden	f 2,50
No. 5 Centralistische en decentralisatie	f 2,50	No. 26 Het wonder	f 2,50
No. 6 Politieke partij en parlementair stelsel (uitverkocht)		No. 27 Bezitsvorming	f 2,50
No. 7 Filosofie en geloof	f 2,50	No. 28 Veranderd levensbesef	f 2,50
No. 8 Conceptieregeling	f 2,50	No. 29 De verlenging van het leven	f 2,50
No. 9 Het samenleven in Nederland	f 2,50	No. 30 Het compromis	f 2,50
No. 10 Kerk en Staat	f 2,50	No. 31 Homosexualiteit	f 2,50
No. 11 De sport in onze samenleving (uitverkocht)		No. 32 Sociale zekerheid en persoonlijke verantwoordelijkheid	f 2,50
No. 12 De vorming van de Nederlandse soldaat	f 2,50	No. 33 Ethische aspecten van het kernwapen	f 2,50
No. 13 De arbeid van de gehuwde vrouw buiten haar gezin	f 2,50	No. 34 Misdaad en straf	f 2,50
No. 14 Voldoening van de arbeid	f 2,50	No. 35 De verhouding tussen de levens- de godsdiensten	f 2,50
No. 15 Wezen en grondslagen van het recht	f 2,50	No. 36 Democratie	f 2,50
No. 16 Overheid en volksvoorlichting	f 2,50	No. 37 Verdraagzaamheid (onder dezelfde titel verscheen een rede van Dr. H. Bongers. Deze is nog verkrijgbaar tegen f 1,—)	
No. 17 Geestelijke volksgezondheid	f 2,50	No. 38 Evolutie	f 2,50
No. 18 De zin van de zondag	f 2,50	Bestellingen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht.	
No. 19 Helpen in deze tijd (uitverkocht)			
No. 20 Volk en strijdkrachten	f 2,50		
No. 21 De vrijheid	f 2,50		